

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Preromantismus a jeho rysy v Rousseauově Julii aneb Nové Heloise a
Goethově Utrpení mladého Werthera**

Tereza Vokáčová

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

**Preromantismus a jeho rysy v Rousseauově Julii aneb Nové Heloise a
Goethově Utrpení mladého Werthera**

Tereza Vokáčová

Vedoucí práce:

Mgr. Daniela Blahutková, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, červen 2012

.....

OBSAH

1. ÚVOD 1
2. PREROMANTISMUS A JEHO RYSY 2
3. JOHANN WOLFGANG GOETHE 4
4. JEAN-JACQUES ROUSSEAU 7
 - 4.1. Jean-Jacques Rousseau, jeho život a dílo 7
 - 4.2. Rousseauova filozofie 9
5. UTRPENÍ MLADÉHO WERTHERA 12
 - 5.1. Okolnosti vzniku díla a jeho dobový vliv 12
 - 5.2. O čem román pojednává a jak 15
 - 5.3. Werther jako vzorově preromantická próza? 16
6. JULIE ANEB NOVÁ HELOISA 20
 - 6.1. Okolnosti vzniku a autobiografické prvky 20
 - 6.2. Stručný děj 24
 - 6.3. Prvky preromantismu? 25
7. POROVNÁNÍ OBOU DĚL 30
 - 7.1. Román v dopisech 30
 - 7.2. Hlavní hrdinové a jejich příběh 30
 - 7.3. Vedlejší postavy a jejich význam 31
 - 7.4. Umístění příběhu 31
 - 7.5. Časové hledisko 32
 - 7.6. Význam přírody a intenzita citů 32
 - 7.7. Kritika společnosti 33
8. ZÁVĚR 34
9. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY 36
10. RESUMÉ 38

1. ÚVOD

Téma mé bakalářské práce je Preromantismus a jeho rysy v Rousseauově *Julii aneb Nové Heloise* a Goethově *Utrpení mladého Werthera*. Johann Wolfgang Goethe a Jean-Jacques Rousseau jsou významnými představiteli evropského myšlení na přechodu od osvícenství k romantismu – zejména u Rousseaua je beletristické dílo jen článkem jeho činnosti filozofické. Ovšem právě literárně-historický pojem „preromantismus“ je dnes s Rousseauem a raným Goethem spojován zcela samozřejmě. Tato práce hodlá na obou jmenovaných dílech najít, ukázat a vzájemně porovnat rysy, které k tomuto označení vedly.

Práce je členěna na jednotlivé na sebe navazující části. Po úvodním vymezení toho, jak je v humanitních vědách pojem preromantismus chápán a používán, se zaměřím na samotné autory, přiblížím jejich život a tvorbu. Poté se budu věnovat výše uvedeným dílům. Zastavím se u okolností jejich vzniku, případně upozorním na autobiografické prvky, které se v nich objevují. Dále nastíním stručně děj příběhu. Velká část práce bude věnována hledání podstatných rysů a znaků preromantického díla a ukázání tohoto na konkrétních příkladech. Potom bude následovat porovnání obou próz.

Metodologicky staví předložená práce na výkladu obecnější problematiky za pomoci sekundární literatury a dále na samostatné interpretaci a komparaci literárních děl. Ke zpracování budou vedle českojazyčné sekundární literatury využity i zdroje v anglickém jazyce.

2. PREROMANTISMUS A JEHO RYSY

Ačkoli se preromantismus na první pohled jeví jako srozumitelný a známý pojem, jeho přesnější vymezení a charakteristika je problematickou záležitostí. Odborníci nejsou jednotní dokonce ani v tom, zda preromantismus jako takový vůbec existoval, a zda je vhodné ho uvádět jako jednu z mnoha etap vývoje umělecké tvorby.

Například Bohumil Rak o existenci preromantismu nepochybuje, když říká: „*Přípravné období romantismu je velmi dlouhé, neboť čím je mocnější umělecké a myšlenkové hnutí, tím dále a hlouběji sahají jeho kořeny... O existenci dlouhého období přípravného není pochyby.*“¹

Na druhou stranu Jindřich Veselý si ve své knize *Jean-Jacques Rousseau a problém preromantismu* pohrává s myšlenkou, zda pojem preromantismus není „*matoucí a koneckonců zcela zbytečný*“². Uznává, že v době od druhé poloviny 18. století do počátku 19. století vznikla některá díla obsahující pár shodných rysů, zároveň lze právě mezi nimi najít propastné rozdíly. Jsou tzv. preromantická díla tedy opravdu výrazem přicházejícího romantismu? Nebo se jedná o osvícenský sentimentalismus zasazený do kontextu porevoluční literatury?³

Naproti tomu autor knihy *Preromantismus* Bohumil Rak rozebírá zmíněné literární období bez zbytečných otazníků a jednoznačně o něm hovoří jako o přípravném období romantismu. Nezapomíná ani na Rousseaua: „*Rousseau osvobodil člověka, jeho duši a jeho city, miluje tvůrčí synthetičnost, cítí horoucí lásku k dobru, ale i vášnivou nenávisť ke všemu špatnému, je subjektivní i jako básník i jako myslitel, naučil lidi docenit nesmírnost života, jeho nevyzpytnou sílu, tajemství, krásu a velikost. Touha Rousseauova jako touha naše jde za celým člověkem, za obrodou, prohloubením a zvrucněním celé jeho bytosti, tělesné i duševní.*“⁴ Podle Bohumila Raka jsou zmíněné rysy Rousseauovy tvorby charakteristickými pro preromantickou a pak i romantickou literaturu.⁵

Typickým preromantickým žánrem je sentimentální román v dopisech, kde „*obvyklý dialog v dopisech byl redukován na monolog... dopisy se podobají deníku,*

¹ Rak, B.: *Preromantismus*, Praha, Společnost pro individualisaci výchovy v Praze, 1946, s. 12.

² Veselý, J.: *Jean-Jacques Rousseau a problém preromantismu*, Praha, Univerzita Karlova, 1985, s. 121.

³ Tamtéž, s. 121.

⁴ Rak, B.: *Preromantismus*, s. 106.

⁵ Tamtéž.

*stávají se bezprostřední výpovědi pocitů melancholického vědomí.*⁶ Ať už se jedná o dopisy téměř výhradně od jednoho autora jako v *Utrpení mladého Werthera* nebo je autorů víc, jak je možné sledovat v *Julii aneb Nové Heloise*, styl dopisů je takřka stejný.

⁶ *Dějiny německé literatury, sv. II: Od osvícenství k době předbřeznové*, Erhard Bahr (ed.), Praha, Karolinum, 2006, s. 89.

3. JOHANN WOLFGANG GOETHE

Johann Wolfgang Goethe se narodil roku 1749 ve Frankfurtu nad Mohanem. Bývá uváděn jako jeden z významných představitelů hnutí Sturm und Drang. Vyrůstal v bohaté rodině a měl patrně šťastné dětství, jak i on sám popisuje v díle *Báseň a pravda* (1811-1830) Jeho otec pracoval jako císařský rada⁷ a na vzdělání i výchovu malého syna velmi dbal. Goethe se například vzdělával v řeckém, latinském, hebrejském, francouzském, anglickém i italském jazyce, a dokázal se orientovat v literatuře psané ve zmíněných jazycích.⁸

Od dětství překvapoval svým talentem a nejrůznějšími zájmy, které s věkem rozvíjel a zdokonaloval. Dá se říci, že byl všestrannou osobností. Proslulý je rovněž jeho zájem o vědy. Sepisoval například geologické studie nebo studie o rostlinách, které dosahují na vědeckou úroveň a dodnes se ve vědeckém prostředí využívají. Sepsal nějaké spisy o anatomii lidského těla, a o barvách, kde se věnoval struktuře barev. Z odborných knih bych uvedla například *Metamorfózu rostlin* (1790), *Příspěvky k optice* (1791)⁹ nebo *Metamorfózu zvířat* (1806).¹⁰

Mezi léty 1765-1768 se věnoval studiu práv v Lipsku. Když mu bylo devatenáct let, těžce onemocněl a musel se dočasně vrátit domů.¹¹ V roce 1771 ve Štrasburku dokončil studia, ale vystudovanému oboru se příliš nevěnoval, pouze krátký čas ve Frankfurtu nad Mohanem a ve Wetzlaru.¹²

V roce 1774 se Johann Wolfgang Goethe proslavil svým románem, který nesl název *Utrpení mladého Werthera*. Je řazen mezi slavná díla hnutí Sturm und Drang. Autorovi bylo v té době pouhých 25 let. Tento román v dopisech zaujal čtenáře po celé Evropě. Příběh mladíka, který trpí nenaplnitelnou láskou k mladé dívce oslovil tisíce současníků. A bohužel i v negativním smyslu. Po uvedení románu na knižní trh se zvedla hladina sebevražd v řadách mladých mužů, kteří se rozhodli následovat svého hrdinu a ukončit své trápení skončováním se životem. Tomuto dílu se budu ve své práci věnovat podrobněji.¹³

⁷ Boerner, P.: *Goethe*, Olomouc, Votobia, 1996, s. 9 – 10.

⁸ Tamtéž, s. 13 – 14.

⁹ Tamtéž, s. 130.

¹⁰ Tamtéž, s. 132.

¹¹ Tamtéž, s. 21.

¹² Tamtéž, s. 23.

¹³ *Dějiny německé literatury, sv. II: Od osvícenství k době předbřeznové*, Erhard Bahr (ed.), s. 88 – 89.

Počínaje rokem 1775 se Goethe přestěhoval do Výmaru, kam ho pozval vévoda Karel August, a kde také později v roce 1832 zemřel.¹⁴ Odtud jezdil na zdravotní pobyty do českých lázní Karlovy Vary nebo Mariánské Lázně.¹⁵

Významným mezníkem v životě Johanna Wolfganga Goetha bylo seznámení s Friedrichem Schillerem. 7. září 1788 se tito dva umělci viděli poprvé¹⁶, k pevnému přátelství došlo ale až na konci července roku 1794 po společném rozhovoru na téma původu rostlin.¹⁷ Jak uvádí Peter Boerner, Goethe měl do onoho osudového setkání sklony věnovat se spíše přírodovědnému bádání. Právě zásluhou Friedricha Schillera se začal více zabývat literární tvorbou. Jednou z prvních prací vycházející z této spolupráce bylo *Vyprávění německých vystěhovalců* (1794), které Goethe napsal pro Schillerův časopis *Hóry*.¹⁸

Oba autoři se navzájem inspirovali také ke tvorbě balad. Z pera Johanna Wolfganga Goetha tak v roce 1797 vznikly například balady *Korintská nevěsta*, *Čarodějův učeň* nebo *Bůh a Bajadéra*.¹⁹

Přátelství Goetha se Schillerem můžeme vděčit také za román *Viléma Meistera léta učednická* (1796) nebo epos *Heřman a Doroška*.²⁰

V roce 1799 se Friedrich Schiller přestěhoval do Výmaru, kde začali spolu s Goethem působit ve výmarském divadle.²¹

Schillerova smrt v roce 1805 Goetha hluboce zasáhla. Jako poctu svému příteli napsal *Epilog k Schillerově Písni o zvonu* (1805) nebo báseň *Nad lebkou Schillerovou* (1826).²²

Teprve o několik let později, v roce 1824, kdy se Johann Wolfgang Goethe cítil smířen s celou situací, začal připravovat vydání *Korespondence s Schillerem*.²³

Mezi nejslavnější Goethovy počiny patří dvoudílná dramatická báseň *Faust* (první díl 1787-1806, druhý díl 1825-1831). Dá se říci, že se jedná téměř o celoživotní dílo. Inspirace pochází z německé lidové pověsti z 16. století, která Goetha doslova uchvátila. Vypráví o doktoru jménem Faust, který uzavřel smlouvu s ďáblem. Goethe

¹⁴ Boerner, P.: *Goethe*, s. 43.

¹⁵ Tamtéž, s. 105.

¹⁶ Tamtéž, s. 129.

¹⁷ Tamtéž, s. 130.

¹⁸ Tamtéž, s. 78.

¹⁹ Tamtéž, s. 79.

²⁰ Tamtéž.

²¹ Tamtéž, s. 80.

²² Tamtéž, s. 82.

²³ Tamtéž, s. 134.

v něm dočista porušil všechna do té doby užívaná pravidla klasicistního díla. Vykládá zde svou filozofii a je více než jasné, že se nejedná pouze o Faustův příběh, nýbrž o příběh celého lidstva.²⁴

V literárním světě se tedy nedá upřít Goethův význam pro poezii. Věnoval se lyrice i epece. Kromě již zmíněného *Fausta* sem patří sbírka *Západovýchodní Díván* (1814-1819), kde se inspiroval starověkou Perskou říší, dále *Básně pro paní von Stein* (1776)²⁵, *Hranice lidskosti* (1778) nebo *Božské v nás* (1783)²⁶. Následují sbírky *Římské elegie* (1788)²⁷ nebo *Elegie z Mariánských Lázní* (1823). Dva posledně jmenované tituly vznikly, jak napovídá název, v prostředí českých lázní, kde Johann Wolfgang Goethe rád trávil svůj čas.²⁸ Velmi kvalitně propracovaný je také známý dolnoněmecký epos *Ferina lišák* (1793).²⁹

Neméně významné jsou Goethovy divadelní hry, například *Ifigenie v Tauridě* (1779)³⁰, *Torquato Tasso* (1780-1789), *Egmont* (1775-1788)³¹, *Prometheus* (1773-1775) nebo *Götz z Berlichingen* (1771), historická hra, jejíž hlavní hrdina je nositel ideálů hnutí Sturm und Drang.³²

Co se týče románů, kromě výše uvedených nelze opomenout milostný příběh *Spříznění volbou* (1809).³³

Podstatné jsou i autorovy knihy inspirované vlastním životem, zvláště pak cestováním: dva díly *Italské cesty* (první díl 1816, druhý 1829), *Tažení do Francie* (1822) nebo *Druhý římský pobyt* (1829).³⁴

²⁴ Boerner, P.: *Goethe*, s.

²⁵ Tamtéž, s. 51 – 52.

²⁶ Tamtéž, s. 58.

²⁷ Tamtéž, s. 69.

²⁸ Tamtéž, s. 105.

²⁹ Tamtéž, s. 69.

³⁰ Tamtéž, s. 54 – 55.

³¹ Tamtéž, s. 64.

³² Tamtéž, s. 33 - 34.

³³ Tamtéž, s. 90.

³⁴ Tamtéž, s. 100.

4. JEAN-JACQUES ROUSSEAU

4.1. Jean-Jacques Rousseau, jeho život a dílo

Jean-Jacques Rousseau se narodil roku 1712 ve švýcarské Ženevě. Vyrůstal v podstatě jako sirotek, neboť matka zemřela po porodu a otec uprchl ze Ženevy před soudem, když bylo chlapci pouhých deset let. Ve svých šestnácti odjel do Francie, kde dlouhá léta žil. První roky v nové zemi trávil u paní Warensové, která se ho ujala a velmi ho podporovala ve studiu. Později se stala dokonce jeho milenkou.³⁵

Rousseau se hluboce věnoval studiu literatury a hudby. Nějaký čas se dokonce živil jako učitel hudby nebo opisovač not. V Paříži se seznámil s Denisem Diderotem a začal se sepisováním teoretických hesel o hudbě podílet na jeho unikátním projektu pod názvem *Encyklopedie aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*.³⁶ Brzy se však začal názorově s programem encyklopedistů rozcházet a od přispívání do *Encyklopedie* upustil.³⁷

Mezi první Rousseauova díla patří *Rozprava o vědách a uměních* (1750), za kterou dostal cenu Dijonské akademie.³⁸ Vyjadřuje se zde k otázce vlivu umění a vědy na pokrok lidstva a tvrdí, že ani umění ani věda lidskou civilizaci nikam dál neposunují, tedy že o pokroku se v tomto případě opravdu nedá mluvit.³⁹

V *Rozpravě o původu a příčinách nerovnosti mezi lidmi* (1755) se Rousseau dále věnuje myšlence nastíněné ve svém prvním díle, a rozebírá ji do hloubky. Hovoří o člověku v jeho původním neboli přírodním stavu jako o vrcholu lidské existence, ze kterého lidé vlivem moderního vývoje stále jen klesají. Odsuzuje soukromé vlastnictví a ukazuje, že právě ono je příčinou válek a dalšího zla vznikajícího na světě.⁴⁰ K této myšlence se ještě podrobněji vrátím později.

Velikou vlnu kritiky vyvolal rovněž *List d'Alembertovi o divadelních představeních* (1758). Rousseau se v něm vyjadřuje k otázce, zda je vhodné zřídit v Ženevě divadlo, a dochází k závěru, že pro Ženevu divadlo vhodné není. *List*

³⁵ Šrámek, J.: *Dějiny francouzské literatury v kostce*, Olomouc, Votobia, 1997, s. 108.

³⁶ Haškovec, V., Müller, O.: *Galerie géníů aneb kdo byl kdo (věda, filozofie, umění)*, Praha, Albatros, 2004, s. 365.

³⁷ Veselý, J.: *Jean-Jacques Rousseau a problém preromantismu*, s. 18 – 19.

³⁸ Bondy, E.: *Evropská filozofie XVII. a XVIII. století*, Sdružení na podporu vydávání časopisů, 1996, s. 233.

³⁹ Šrámek, J.: *Dějiny francouzské literatury v kostce*, s. 109.

⁴⁰ Tamtéž.

d'Alembertovi je psán čistě osvícenským způsobem, kdy autor nejprve zkoumá obecné předpoklady, a od nich postupuje k rozboru konkrétní situace. Význam *Listu* tkví ale především v originálním rousseauovském přístupu k člověku a celé společnosti, které zde autor popisuje. Svými názory a postoji se od svých současníků výrazně liší. Zde tedy dochází k roztržce mezi encyklopedisty a Rousseauem, ke které se ale schylovalo už delší dobu, například výkladem názorů na člověka a společnost v autorových *Rozpravách*.⁴¹

Svou představu o tom, jak by měla vypadat výchova dítěte vyložil Jean-Jacques Rousseau ve spise *Emil aneb O výchově* (1762). Toto dílo se ale setkalo s velkým nepochopením a odporem. Bylo v Ženevě veřejně páleno a na autora byl dokonce vydán zatykač.⁴² Paradoxem je fakt, že přestože Rousseau pečlivě sepisoval knihu zabývající se výchovou, o své děti se odmítl starat a dal je do sirotčince.⁴³

Rousseau je díky myšlenkám ve své tvorbě považován za předchůdce francouzské revoluce. Snad nejvíce se v tomto smyslu hovoří o díle *O společenské smlouvě aneb O zásadách státního práva* (1762). Náplní knihy se v dobách francouzské revoluce inspirovali zejména jakobíni.⁴⁴

Velmi podstatným Rousseauovým počinem je *Julie aneb Nová Heloisa* (1761), které se ve své práci budu také nejvíce věnovat. Jak uvádí Jiří Šrámek, na první pohled se zdá, že se jedná o příběh nenaplněné lásky dvou mladých lidí. Dílo však vychází nejen z politických a filozofických, ale také náboženských a pedagogických rozměrů, a myšlenky v něm obsažené vysoce přesahují rámec pouhého romantického žánru.⁴⁵

Nejen *Heloisou* ovšem Rousseau předznamenal charakter literatury v budoucnu nově prorážející. Náznaky romantismu lze najít i v autobiografii *Vyznání* (1765-1770), která však vyšla až po autorově smrti, tedy až po roce 1778. Rovněž *Dumy samotářského chodce*, které lze považovat za jakési přírodní meditace, byly vydány posmrtně.⁴⁶

⁴¹ Veselý, J.: *Jean-Jacques Rousseau a problém preromantismu*, s. 18, 21-23.

⁴² Šrámek, J.: *Dějiny francouzské literatury v kostce*, s. 109.

⁴³ Haškovec, V., Müller, O.: *Galerie géniů aneb kdo byl kdo (věda, filozofie, umění)*, s. 365.

⁴⁴ Šrámek, J.: *Dějiny francouzské literatury v kostce*, s. 109-110.

⁴⁵ Tamtéž, s. 110.

⁴⁶ Tamtéž, s. 110-111.

4.2. Rousseauova filozofie

Nedá se sice říci, že by Jean-Jacques Rousseau vytvořil nějaký nový filozofický systém, nicméně jeho filozofie, která s dokonalou promyšleností a uceleností prostupuje každým jeho dílem, by se svým způsobem mohla za určitý systém považovat.⁴⁷

Dalším podstatným aspektem je fakt, že náznaky Rousseauovy teorie se objevují již v jeho raných dílech, přestože ucelený přehled je vyložen až v pokročilejší tvorbě.⁴⁸ Při výkladu teorie vycházím z knihy *Jean Jacques Rousseau a problém preromantismu* od Jindřicha Veselého, který se tímto spisovatelem a filozofem dlouhodobě zabýval.

Autorovy myšlenky vznikaly na popud tehdejší situace ve státním uspořádání Francie a celkové nálady mezi jednotlivci i v celé společnosti. Velkou měrou k tomu přispěli i sami osvícenci, v jejichž kruzích se Jean-Jacques Rousseau nejdříve často pohyboval, a od nichž se zanedlouho začal názorově čím dál víc vzdalovat, až se od nich odklonil úplně.⁴⁹

Rousseau sledoval poměry ve společnosti a přihlížel nadšení osvíceneckých mudrců, považující lidský rozum za všemocný nástroj, a hlásající, že technický pokrok a stále více se rozvíjející vědecké poznatky jsou spásou světa. S přibývajícím zkušenostmi si více uvědomoval zkaženost lidí, jejichž charakterové vlastnosti se odkláněly od pravých citů, lásky a pochopení, a cílem lidského života se stávala honba za majetkem a penězi.⁵⁰

Začal si klást otázku – kde se stala chyba? Co způsobilo to zlo šířící se mezi lidmi? Ve svém výkladu používá pojmy „lidská přirozenost“ neboli „přirozený stav“, „pospolitost“ („pospolitý stav“) a „společnost“ („společenský stav“).⁵¹ V „přirozeném stavu“ se člověk podle Rousseaua nacházel v takzvané době předhistorické. V období ještě předtím, než začala vlastní historie lidstva. V tomto stadiu dosáhl člověk nejvyššího pokroku, kterého vůbec mohl. Byl jakousi osamělou soběstačnou totalitou, která neměla rozum. Vyznačoval se ale soucitem, vyvinutými smysly a instinkty. Ale hlavně již z pouhé podstaty byl dobrý, nedovedl být zlý.⁵²

Na této půdě vznikla „rodová (přirozená) pospolitost“, kterou Rousseau považuje za vrchol předdějinného období, a kterou lidstvo vstupuje do reálných dějin,

⁴⁷ Veselý, J.: *Jean-Jacques Rousseau a problém preromantismu*, s. 21.

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ Tamtéž, s. 18-19.

⁵⁰ Tamtéž, s. 20,22.

⁵¹ Tamtéž, s. 31.

⁵² Tamtéž, s. 33.

neboť prototyp „rodového společenství“ lze podle autora najít i v současnosti u mnohých divokých národů. V tomto stavu se lidé sdružují s ostatními lidmi na základě lásky a náklonnosti. Mají v sobě pomocí instinktu i rozumu pevně zakořeněné pravidlo neubližovat druhým, pokud není ohrožen sám život.⁵³

Dalším stadiem je politická „pospolitost“, která se od přirozené pospolitosti liší převážně tím, že je řízena na základě zákonů.⁵⁴ *„Politická „pospolitost“ je tedy samostatnou, do sebe uzavřenou totalitou, zvláštní organickou substancí nadanou vlastní vůlí i vlastní specifickou strukturou. Je nezávislým celkem, jenž do svého setrvalého bytí pojímá všechny své členy. Každý občan je v této „pospolitosti“ ontologicky zakotven. Má a musí žít především jí a pro ni. Politickou „pospolitostí“ tedy člověk, jenž definitivně ztratil původní „přirozenou“ celistvost, nabývá nové kolektivní totality, a to uměle, na základě zákonů, jež jsou v Rousseauově pojetí „racionálními konvencemi“.*⁵⁵

Na základě postupného rozkládání „přirozeného stavu“ a následně další degradace „stavu pospolitého“ dochází ke vzniku „společenského stavu“. *„Člověk ve „společenském stavu“ není ani sám totalitou, ani není začleněn do „pospolitosti“. Žije uprostřed lidí. Nikoliv však s nimi, ale pouze jejich prostřednictvím. Uměla zdvořilost a „dobré chování“ se vklíňují mezi lidská já tak, že zcela mizí nepokřivený bezprostřední vztah mezi dvěma lidskými subjekty. Ve „společnosti“ se proto každý člověk ocitá ve zvláštní izolaci. Není tím, čím je sám o sobě, ale je tím, čím je v očích druhých. Veškeré jeho konání a jednání nevychází z jeho pravého subjektivního nitra, ani z kořenů integrující „pospolité“ totality, ale z předpokládaného pohledu cizích očí.*⁵⁶

Z této teorie Jean-Jacques Rousseau vychází i při kritizování tehdejší společnosti. Vidí zkažené lidi, jejichž charaktery se v mnohém proměnily v čistou negaci charakterů známých z „přirozeného“ i „pospolitého“ stavu. V lidských srdcích dominuje samolibost, pokrytectví a touha po majetku klidně i na úkor ostatních.⁵⁷

Posledním bodem, u kterého bych se v rámci přiblížení tohoto francouzského autora ráda zastavila, je jeho postoj k revoluci. Důležitost tohoto tkví už jenom v názoru mnohých na Rousseauovo předznamenání revoluce. Pro Rousseaua je revoluce jednou z možných způsobů jak navrátit lidskou společnost znovu do stadia „přirozeného stavu“,

⁵³ Veselý, J.: *Jean-Jacques Rousseau a problém preromantismu*, s. 34.

⁵⁴ Tamtéž, s. 38.

⁵⁵ Tamtéž, s. 39.

⁵⁶ Tamtéž, s. 44.

⁵⁷ Tamtéž, s. 45.

nebo ji k němu alespoň přiblížit, neboť úplný návrat prý je prakticky nemožný. V žádném případě ale autor k revoluci nevyzývá, v podstatě o ní pouze uvažuje jako o možném řešení. Obava z násilného převratu spojená se strachem z nejisté budoucnosti čiší z jeho úvah a myšlenek však napovídají, že se k možnosti revoluce skutečně nepřiklání. Jediným možným řešením jak se přiblížit k lidské podstatě z dob „přirozeného stavu“ je „*vnitřní mravní obroda každého*“⁵⁸ člověka“.⁵⁹

Na tu však neexistuje jednotný recept, neboť každý člověk je jiný, svým způsobem jedinečný. Podstatné také je, že při obrodě nemůžeme postupovat pomocí rozumu, jelikož původní předností člověka byl mravní cit, a nikoli rozum. Rousseau navrhuje jako účinný prostředek řeč. Řeč plná vášní a citů, která vychází z lidského nitra a lidské nitro také zasahuje. Problém je navíc s písemnou podobou řeči, kde řeč pravých vášní a citů pozbývá.⁶⁰

To byl ten důvod, proč se Jean-Jacques Rousseau rozhodl vytvořit nový literární styl, ve kterém by řeč plnila svou původní funkci. A jelikož se o obrodu společnosti může pomocí řeči pokusit jen osoba s nenarušeným „přirozeným“ nitrem, nezbývalo autorovi, než za tohoto jedince považovat sebe sama. Nejednalo se tedy v tomto případě o pochybnou sebelásku nebo povýšenost, nýbrž o čistou snahu člověka zklamaného poměry ve společnosti o nápravu.⁶¹

⁵⁸ Veselý, J.: *Jean-Jacques Rousseau a problém preromantismu*, s. 48.

⁵⁹ Tamtéž, s. 46-48.

⁶⁰ Tamtéž, s. 48-49.

⁶¹ Tamtéž, s. 49-50.

5. UTRPENÍ MLADÉHO WERTHERA

5.1. Okolnosti vzniku díla a jeho dobový vliv

Utrpení mladého Werthera, první román německého spisovatele Johanna Wolfganga Goetha vyšel v roce 1774 u Weyganda, lipského nakladatele. Kniha měla ohromný ohlas, snad největší v Goethově době. Spolu se samotným obsahem a dojemným osudem hlavního hrdiny zajímala čtenáře také otázka, zda je Wertherův příběh sepsaný podle skutečné události, tedy, zda je pravdivý. Jak uvádí Eduard Goldstücker v doslovu ke společnému vydání románů *Utrpení mladého Werthera* a *Spříznění volbou*, kniha obsahuje mnoho prvků inspirovaných realitou autorova života nebo života jeho blízkých přátel.⁶²

K souvislosti mezi událostmi Goethova mládí a jeho románem je dnes známo toto: když roku 1771 Goethe dokončil studia práv ve Štrasburku, rozhodl jeho otec, že syn nastoupí k Říšskému kamerálnímu soudu ve Wetzlaru, aby si zde udělal právnickou praxi. Johann Wolfgang Goethe k soudu sice opravdu nastoupil, ale právnické praxi se příliš nevěnoval. Pohyboval se ale v kruhu diplomatických úředníků a právníků, kde se seznámil s brunšvickým legačním tajemníkem Carlem Wilhelmem Jerusalemem a hannoverským legačním tajemníkem Johannem Christianem Kestnerem.⁶³ Do Kestnerovy snoubenky Charlotty Buffové se mladý Goethe zamiloval. Byla to teprve devatenáctiletá dívka z deseti sourozenců, jejíž otec ovdověl. Zde je možné vidět první inspiraci pro *Utrpení mladého Werthera*. Pouhé tři měsíce poté Goethe tajně uprchl z Wetzlaru, aby unikl nenaplnitelné lásce, která se zdála být vážnější, než by si okolnosti přály. Mimochodem útěky byly pro Johanna Wolfganga Goetha dosti typické. Úprk z Wetzlaru nebyl prvním ani posledním útěkem, který v životě uskutečnil.⁶⁴

S Kestnerem i Charlottou Buffovou byl Goethe ještě několik let v písemném kontaktu a dokonce jim pomáhal obstarat snubní prsteny. Proto ho asi velmi zasáhlo, že

⁶² Goldstücker, E.: *Doslov*, in Goethe, J.W.: *Utrpení mladého Werthera*, Praha, Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1965, s. 329 – 331.

⁶³ Tamtéž, s. 329 – 330.

⁶⁴ Tamtéž, s. 330.

nebyl pozván na svatbu. Po ní se novomanželé odstěhovali do Hannoveru, kde je Goethe, patrně i díky svému zklamání, nikdy nenavštívil.⁶⁵

Možná ještě více než nešťastná Goethova láska ke Kestnerově snoubence ho poznamenal smutný příběh druhého přítele Jerusalema. Ten se v roce 1772 zastřelil pistolí, kterou si vypůjčil právě od Kestnera. Snad právě proto, že i sám Goethe o tomto řešení zoufale uvažoval, zasáhlo jeho city a vyvolalo v nitru mnohé vášně. Úryvky z podrobné zprávy o smrti mladého Jerusalema, kterou mu poskytl Kestner, pak Goethe použil v závěru románu *Utrpení mladého Werthera*. Zajímavostí také je, že autor původně ve svém záměru sepsat tuto mnohými zážitky inspirovanou historii uvažoval o dramatu. Nakonec ale přece jen dal přednost románu. A co vlastně vedlo nešťastníka Jerusalema k takovému činu? Nešťastná láska ke vdané ženě a současně dohady s představeným.⁶⁶

Jelikož je více než patrné, že velkou inspirací k románu *Utrpení mladého Werthera* byla pro mladého Goetha nešťastná láska, je nutné se pozastavit u dalšího autorova milostného zklamání. Krátce po útěku z Wetzlaru se Goethe znovu zamiloval. Po cestě domů totiž navštívil Sophii von La Roche, tehdejší známou spisovatelku, a zamiloval se do její dcery Maximiliane. Ani v této lásce ale neměl Johann Wolfgang Goethe štěstí. Maximiliane von la Roche se totiž vdala za bohatého obchodníka Brentana, který byl o dvacet let starší (v tomto manželství se podle Goldstückera narodil básník Klemens Brentano a spisovatelka Bettina Brentanová). Mladý Goethe byl přítomen na jejich svatbě a poté je - stejně jako ubohý Werther svou vdanou lásku - často navštěvoval. Brentano nebyl z jeho pobytu ve své domácnosti nadšen a patrně to Goethovi řekl, po čemž návštěvy náhle ustaly.⁶⁷

Sňatek Maximiliany s Brentanem byl, jak se zdá, poslední kapkou, jelikož Goethe začal brzy po této události psát *Utrpení mladého Werthera*. Anonymně vydaný román vzbudil, jak už bylo řečeno, nebývalý zájem. V dnešní době si nedovedeme ani představit ten obrovský rozměr zájmu, který se dá pomalu přirovnávat až k náboženskému fanatismu. Proti stoupající oblíbenosti knihy se stavěla nejen církve (jelikož její představitelé nabyli dojmu, že dílo schvaluje sebevraždu a dokonce ji oslavuje), ale i mnozí osvícenští učenci, kteří svým upřednostňováním rozumu nechápali sentimentální

⁶⁵ Goldstücker, E.: *Doslov*, in Goethe, J.W.: *Utrpení mladého Werthera*, s. 330.

⁶⁶ Tamtéž.

⁶⁷ Tamtéž, s. 330 – 331.

přemýšlení hrdiny Werthera a snažili se apelovat na rozum mladých lidí, pomocí kterého se dala situace vyřešit úplně jiným způsobem.⁶⁸

Jak uvádí Eduard Goldstücker, na pozadí protiwertherovské nálady vznikly dokonce satiricky laděné *Radosti mladého Werthera*. Autorem byl osvícenský publicista Nicolai, Lessingův přítel. Satira vypráví o tom, že šlechtyný Albert přenechal Lottu Wertherovi, následuje svatba a narození děťátka, přičemž autor napodobuje sloh mladých hlasatelů citu.⁶⁹

Zdalo se, že německá mládež přijala na nějakou dobu doslova wertherovský kult. Oblékání podle Werthera a Lotty, wertherovské ilustrace nebo dokonce portréty Goethových milenců na šálcích a vázách z porcelánu. Výjimkou bohužel nebyly ani sebevraždy, pomáhající mladým lidem utěšit své rozervané srdce tak, jak to učinil jejich oblíbený hrdina. Sám Johann Wolfgang Goethe byl zaražen tím, co jeho román vyvolal. Právě proto zařadil k druhému vydání *Utrpení mladého Werthera* úvodní verše, které ukončil slovy: „*Bud' mužem a nenásleduj mne.*“⁷⁰

Jak plyne z doslovu Eduarda Goldstückera, Goethe měl celý život ke svému prvnímu románu rozporuplný vztah. Dlouho byl považován především za autora *Utrpení mladého Werthera* a jeho ostatní díla byla tak trochu ve stínu, což mu hodně vadilo. Dokonce i Napoleon, když byl na audienci v Erfurtu, hovořil o *Wertherovi*, neboť to byla jedna z jeho oblíbených knih. Popularita spojená s *Wertherem* začala být Goethovi časem nepříjemná. Zvláště proto, že na každém kroku na něj čekala otázka, zda je Wertherův příběh opravdový. Zda někdo takový žil, jestli ho sám Goethe znal apod. Nad nepříjemnostmi ohledně *Werthera* lamentoval například ve svých dopisech z Itálie, a v jistém distichu z *Římských elegií*, který nebyl nikdy uveřejněn, dokonce lituje, že něco takového vůbec kdy sepsal.⁷¹

Eduard Goldstücker hovoří o jakémsi strachu, který provázel Johanna Wolfganga Goetha ve spojení s tímto dílem. Autor měl neodůvodnitelný pocit, že mu z něho může hrozit nějaké nebezpečí. Po vydání knihy ji proto několik let vůbec nečetl. Odhodlal se k tomu až v roce 1780, kdy připravoval sebrané spisy a přemýšlel o tom, zařadit do nich i *Utrpení mladého Werthera*. Při přepracovávání knihy, o kterém se zmiňuje v listu paní Steinové, hovoří o nebezpečné práci. Ve věku pětasedmdesáti let se z hovorů s Eckermannem dochovaly Goethovy myšlenky o *Wertherovi*, ve kterých se

⁶⁸ Goldstücker, E.: *Doslov*, in Goethe, J.W.: *Utrpení mladého Werthera*, s. 331.

⁶⁹ Tamtéž.

⁷⁰ Tamtéž, s. 332.

⁷¹ Tamtéž.

svěřuje se svým strachem dílo číst, neboť obsahuje nejnítěrnější city a myšlenky a mohlo by hrozit, že by znovu upadl do oné tísně a patologického stavu, ve kterém byl, když knihu sepisoval.⁷²

Utrpení mladého Werthera si drží své místo mezi tituly krásné literatury již více než 200 let a znovu a znovu oslovuje každou mladou generaci. Ve své době představoval jakousi opozici proti vyhraněnému zdůrazňování rozumu jako jediného možného smyslu v lidském životě. Mladí lidé volali po citech, něžném srdci, lásce k přírodě a čistotě vztahů mezi lidmi.⁷³

5.2. O čem román pojednává a jak

Hlavní postavou románu je Werther, mladý muž, jehož příroda obdařila uměním malovat. Rád se pohybuje v malebném prostředí a přenáší na plátno krásné přírodní scenérie. Snad právě proto se rozhodl přijet tvořit do malého městečka Walheim, s překrásným okolním prostředím. Zde se seznamuje s mladou krásnou dívkou Lottou, která je zasnoubená s Albertem a brzy se budou brát. Albert je sice oproti Lottě poněkud starší, ale je to milý a poctivý muž. Werther se do krásné Lotty hluboce zamiluje a zdá se, že do svého již předem nespílnitelného citu zapadá stále hlouběji a hlouběji.

Ústředním tématem románu je tedy Wertherova láska k Lottě a neschopnost smířit se s tím, že tato žena patří jinému muži a jemu samotnému nikdy patřit nebude. Lotta má Werthera také ráda, dokonce spolu podnikají dlouhé procházky do přírody, ale její zasnoubení s Albertem jí nedovolí připustit, že by se celá situace mohla změnit. Velkou roli v tom mohl hrát i fakt, že jejich vztah požehнала na smrtelném loži Lottina matka.⁷⁴

Román je psán v dopisech a čtenář na Wertherově korespondenci se svým nejlepším přítelem Vilémem sleduje, jak se ubohý Werther začíná topit sám v sobě. Na jednu stranu touží být v přítomnosti Lotty, kterou hluboce miluje, ale na druhou stranu ho její blízkost ničí. Rozhodne se odjet, aby zapomněl, přijme místo na velvyslanectví a pokouší se začít nový život. Dokonce se zde seznámí s dívkou, která se zdá být Lottě velmi blízká a snaží se s ní navázat hlubší vztah. Ale Wertherovi se nedaří zapomenout na Lottu a srdce ho táhne do Walheimu. Upadá do depresí a začíná mít v zaměstnání problémy. Nedorozumění na pracovišti přibývá a Werther se rozhodne práci opustit a

⁷² Goldstücker, E.: *Doslov*, in Goethe, J.W.: *Utrpení mladého Werthera*, s. 332.

⁷³ Tamtéž, s. 332 – 333.

⁷⁴ Goethe, J.W.: *Utrpení mladého Werthera*, s. 55.

vrátit se do městečka, do přítomnosti krásné Lotty. Situaci ale nezvládá a propadá zoufalství. Jakákoli nerovnováha ho okamžitě vyvede z běžného standardu. Stačí špatné počasí a jeho stav se rychle horší.

Román graduje mladíkovým rozhodnutím ukončit své trápení. Oznámi, že odjíždí na dlouhou cestu a požádá Alberta o půjčení zbraní, aby se na cestě cítil bezpečně. Večer po setmění píše Werther svůj poslední dopis Lottě, střílí a umírá.

5.3. Werther jako vzorově preromantická próza?

Utrpení mladého Werthera bývá považováno za typické preromantické dílo. Je tomu ale skutečně tak? Ráda bych se nyní podívala na některé významné rysy této knihy, zda opravdu odpovídají preromantickému prototypu.

Dílo téměř nemá rozsáhlejší dějovou linii, děj je opravdu velmi jednoduchý a sám o sobě se dá vyjádřit několika větami. Specifický obsah románu je v přesném a citlivém vyjádření pocitů zamilovaného člověka, pocitů jedince zoufalého a bezradného, kterému se hroutí celý dosud tak kouzelný svět. Kniha je plna citů, zvratů mysli, pohnutek a myšlenek.

Jak již bylo výše uvedeno, *Utrpení mladého Werthera* je román v dopisech. Na konci příběhu je sice několik stran věnovaných slovům „vydavatele čtenářů“, která dokreslují situaci z pohledu dalších osob, ale jinak je celá kniha tvořena dopisy. Jejich autorem je pouze Werther, většina listů je adresována mladíkovu nejlepšímu příteli Vilémovi. Z toho vyplývá, že téměř celý děj knihy je vlastně podáván z pohledu tohoto hrdiny.

Z dopisů není možné se objektivně dozvědět, jaký pohled na věc mají ostatní aktéři příběhu. Werther nám jen zcela příležitostně podává informace, které obdržel od svého okolí. Jinak popisuje lidi a jejich postoje ze svého pohledu, tedy jak to vidí a cítí on, zcela subjektivně, s důrazem na to, jaký pocit z jejich chování a jednání má. „*Cítí, co trpím. Dnes mi její pohled pronikl hluboko do srdce. Nalezl jsem ji samotnou. Neřekl jsem nic, a ona se na mne podívala. Neviděl jsem už líbeznou krásku, neviděl záři skvělého ducha; to všechno mým očím zmizelo. Mnohem nádhernější bylo, co jsem viděl; výraz vroucí účasti a nejsladšího soucítění.*“⁷⁵

Významnou roli v celém příběhu hraje nepochybně příroda. Mladý hrdina k ní má totiž velmi kladný vztah, což může částečně vycházet i ze skutečnosti, že se zabývá

⁷⁵ Goethe, J.W.: *Utrpení mladého Werthera*, s. 78 – 79.

malováním. Za začátku knihy, kdy Werther ještě hýří optimismem a radostí ze života, se příroda objevuje jako malebné prostředí ukrývající neuvěřitelná překvapení v nikdy nekončících svobodně krásných dálkách. „*Když jsem přišel sem a díval se z kopce do krásného údolí, všechno mě bůhvíjak přitahovalo. Tam ten lesík! Ach, kdyby ses mohl ztrácet v jeho šeru! Tam ten vrchol! Ach, kdybys mohl odtamtud přehlížet širý kraj! Řetěz hor a důvěrných údolí! Ó, kéž bych mohl do nich zabloudit!*“⁷⁶

Wertherovo vnímání přírodních krás, popisování a vykreslování přírody jde ruku v ruce s jeho city a duševním stavem. V prvních měsících svého pobytu v novém prostředí viděl svůj život v jasném světle a spolu s tím vnímal kladně i přírodu: „*Nevím, zda jsou to duchové, vznášející se nad touto krajinou, kdo klamou mé smysly, anebo dli-li v mém srdci živoucí božská fantazie, že se mi všechno kolem dokola zjevuje jako učiněný ráj. Tu je hned za městečkem studně, k níž jsem připoután jako Meluzína a její sestry. Sejdeš s malého pahorku a zastaviš se před klenutím, odkud asi dvacet schodů vede dolů do hloubky, kde se z mramorové skály prýští nejčistší voda. Nízká zídka, jež nahoře tvoří ohradu, vysoké stromy, které zacloňují všechno prostranství kolem dokola, chládek místečka, to všechno je tak přitažlivé, tak trochu přízračné...*“⁷⁷

Postupem času, jak Werther padal stále hlouběji do své hluboké vášně ke krásné Lottě, se mění charakter Wertherových milostných citů a paralelně k tomu i obrazy přírody v jeho dopisech. Z prospěšného citu, který vyvolává radost ze života a způsobuje všudypřítomnou radost, se zvolna stává těžký kámen, který zvětšuje svou hmotnost i svůj objem a táhne svého nositele na dno hluboké černé propasti. „*Plný, teplý cit mého srdce pro přírodu, který mě zaplavoval tolikerou rozkoší, který mi všechen vůkolní svět přetvářel v jeden jediný ráj, stává se mi nyní nesnesitelným mučitelem, můrou, která mě tlačí, kudy chodím.*“⁷⁸

Současně se objevuje lítost a žalostný smutek, které v hrdinově srdci vyvolávají vzpomínky na uplynulé štěstí: „*Když jsem dříve ze skály přes řeku až daleko k horám přehlížel úrodnou dolinu a viděl, jak všechno kolem mne klíčí a kypí, když jsem viděl ty hory, od úpatí až k vrcholům hustě oděné lesy, všechna ta údolí, rozmanitě se klikatící, stíněná líbeznými háji, a mírnou říčku, jak plyne švelivými sítinami a zrcadlí miloučké mráčky, přikolébávané něžným večerním vánkem, když jsem pak slyšel ptactvo kolem sebe, jak oživuje les, a milióny komářích rojů udatně tančily v poslední rudé záři slunce*

⁷⁶ Goethe, J.W.: *Utrpení mladého Werthera*, s. 27.

⁷⁷ Tamtéž, s. 11.

⁷⁸ Tamtéž, s. 48.

*a jeho poslední tetelivý záblesk vybavil bzučícího brouka z rodné trávy a všechno to hemžení kolem mne... Ach, tenkrát, jak často jsem zatoužil odletět na perutích jeřába, táhnoucího nade mnou, k nesmírnému moři, abych se napil z pěnivé číše Nekonečného kypící slasti života, abych aspoň okamžik v omezené síle své hrudi pocítil jedinou krůpěj blaha bytosti, která v sobě a sebou všechno vytváří. Bratře, už pouhá vzpomínka na ty chvíle mi dělá dobře, sama námaha znovu vyvolat, vyslovit ony nevýslovné city zdvihá mou duši nad ni samou a dává mi pak opět dvojnásob pocítit tesknotu, která mě nyní obkličuje.*⁷⁹

Součástí tohoto úzkého vztahu mezi city a náladami postavy, a líčením přírody je podání přírody v kontrastních nebo extrémních polohách. Stejně jako s nádherným líčením přírody se tedy v knize *Utrpení mladého Werthera* můžeme setkat i s popisem přírodního živlu řítícího se krajinou a beroucího s sebou všechno krásné i vzácné. Divoká bouře a nebezpečné povodně korespondují se stavem Wertherovy mysli a s jeho nejnitemnějšími pohnutkami duše. „*Někdy mě to chytne, není to strach, ani žádost to není! Je to niterná neznámá zuřivost, která rozbíjí mou hrud' a škrtí hrdlo. Běda, běda! A pak bloudívám příšernou nocí tohoto smutného času. Včera v noci mě to vyhnalo z domu. Navečer jsem ještě slyšel, že řeka se rozvodnila a všechny potoky, že od Wahlheimu celé údolí je pod vodou. V noci o jedenácté vyřítil jsem se ven. Strašlivá podívaná! Vidět, jak se v měsíční záři řítí žíravé proudy, přes pole a luka a pastviny a vše; a širé údolí v zuření vichru jediné bouřlivé moře! A když měsíc zas vystoupil a stál nad černými mračny a přede mnou povodeň v strašlivě nádherném odlesku zněla a hřměla, tu mě zas zamrazilo a touha mě zas pojala! Ach, s rozevřenou náručí stál jsem nad propastí a dýchal jsem dolů! dolů – a ztrácel se v slasti. Propadnout se tam, se všemi strážněmi, se všemi útrapami, rozbouřit se a řítit se jako vlny!*“⁸⁰

Jak může čtenář vidět, Werther je postava rozporuplná a intenzivní. Jakékoli emoce rodící se v jeho nitru vyjadřuje až příliš prudce a silně. Pouhé vyjádření názoru na danou věc se pro hrdinu stává srdcebolnou záležitostí: „...*Srdce mi překypovalo v tomto okamžiku, vzpomínka lecčeho minulého dotírala na mé nitro a slzy mi stouply do očí.*“⁸¹ V jednom ze svých dopisů se Werther svěřil svému příteli Vilémovi s výtkou týkající se jeho sebezničující povahy od samotné Lotty: „*A jak mi po cestě vycinkala, že*

⁷⁹ Goethe, J.W.: *Utrpení mladého Werthera*, s. 48-49.

⁸⁰ Tamtéž, s. 83.

⁸¹ Goethe, J.W.: *Utrpení mladého Werthera*, s. 32.

*beru na všem příliš vroucí účast a že mě to všechno připraví do hrobu! Abych se prý šetřil!*⁸²

Překypující city se mladík nebál dát najevo ani v přítomnosti dětí. V *Utrpení mladého Werthera* najdeme několik takových ukázek: „*Hošík uposlechl bez ostychu a já jsem se nezdržel a políbil jsem ho z celého srdce, nedbaje jeho usmrkaného nosánku.*“⁸³ Jeho chování se ale mnohdy jevilo jako prchlivé a nesklidilo příliš veliký úspěch: „*Mě ta opravdovost a dobrota jejího zvolání tak nadchla, že jsem nevěděl, jak projevit své city; popadl jsem dítě a zlíbal je tak prudce, že se hned dalo do křiku a do pláče.*“

⁸² Goethe, J.W.: *Utrpení mladého Werthera*, s. 33.

⁸³ Tamtéž, s. 21.

6. JULIE ANEB NOVÁ HELOISA

6.1. Okolnosti vzniku a autobiografické prvky

Román v dopisech *Julie aneb Nová Heloisa* vznikl na pozadí událostí 18. století. Jeho autor spisovatel a filozof Jean-Jacques Rousseau byl velkým kritikem poměrů své doby, což se odráželo v jeho dílech.

Rousseau se nebál vkládat do svých knih dosud nepoužívané prvky a porušovat tím zaběhlé normy a konvence. Nezasvěceně popisoval vyjádření něžné nebo naopak vášnivé lásky a milostných scén. Propagoval myšlenku rovnosti mezi lidmi bez ohledu na urozenost a sociální postavení a kritizoval život městské smetánky schovávající za bohatství svůj zkažený charakter a neupřímné lži.⁸⁴

Cílem románu není představit čtenáři dopisy psané podle dokonalých vzorů. Rousseau se to snaží obhájit ve své druhé předmluvě, kde polemizuje s neexistujícím kritikem. Chce ukázat způsob, jakým by románové postavy ve skutečnosti opravdu psaly. Vysvětluje, že dva mladí lidé, téměř ještě děti, nejsou schopni napsat dopis ve stylu zkušených spisovatelů. Oni nepotřebují nikoho zaujmout. Nepotřebují přemýšlet a hluboce uvažovat. Jejich cílem je sdílení nejnítějnějších citů a vášní, vyjádření stavu své mysli a své lásky.⁸⁵

Z druhé autorovy předmluvy vyplývá, že román je určen primárně čtenářům z řad vesničanů. Souvisí to s jeho kritikou městské smetánky, jak bylo uvedeno výše. Trend upřednostňování městského života před vesnickým a tendence odchodu mladých lidí z venkova do městských aglomerací se mu zdála nesmyslná a zbytečná.⁸⁶ Rozhodl se zahájit osvětu prostřednictvím románu *Julia aneb Nová Heloisa*. Jeho cílem bylo ukázat krásu vesnického života a povzbudit vesničany v jejich nelehkém údělu. Na příkladu Julie demonstrovat harmonický život plný lásky a porozumění, protkaný spoustou malých radostí a dobrosrdečných skutků.⁸⁷

Snaha přiblížit čtenáři kouzlo života venkovských lidí úzce souvisí s Rousseauovým výše popsaným filozofickým systémem týkajícím se „přirozeného stavu“, „pospolitého stavu“ a „společenského stavu“. Podle Jindřicha Veselého má

⁸⁴ Vantuch, A.: *Doslov*, in Rousseau, J.J.: *Julia alebo Nová Heloisa*, Bratislava, Tatran, 1982, s. 689.

⁸⁵ Rousseau, J.J.: *II. předmluva*, in Rousseau, J.J.: *Julia alebo Nová Heloisa*, s. 648.

⁸⁶ Tamtéž, s. 651.

⁸⁷ Tamtéž, s. 654.

román *Julie aneb Nová Heloisa* totiž významné mravní poslání. „Idealizujícím vykreslením prostých půvabů venkovských mravů se Rousseau v první řadě snaží čelit neustálému pronikání mravní zkaženosti z epicentra do periférie a nabídnout venkovu ideál „prostého štěstí“, jenž by byl schopen čelit oslnivé přitažlivosti pařížského lesku. Navíc v podmínkách, kde skutečný milostný cit ještě z lidských srdcí zcela nevytizel, otevírá román cestu, jak od něj dospět o něco blíže k mravnosti, blíže k pravé „lidské přirozenosti“, o něco blíže k „pospolitosti“. Epicentrem je myšlena například Paříž a venkov zde tedy hraje roli periférie rozkladu.⁸⁸

Ostrůvek štěstí zde představuje tzv. clarenské společenství ctnosti, blížící se k dokonalosti také podobou svého společensko-ekonomického uspořádání. „Každý nalézá ve svém stavu vše, co potřebuje k vlastní spokojenosti a k tomu, aby nepociťoval potřebu tento stav opustit, a upíná se k němu, jako by v něm měl setrvat celý život. Jedinou ctižádostí každého je dobře plnit své povinnosti. V těch, co přikazují, je tolik mírnosti a v těch, co poslouchají, tolik úslužnosti, že by si tytéž úlohy mohli mezi sebe rozdělit sobě rovni a žádný by si přitom nestěžoval na svůj úděl. Proto nikdo nezavídí úděl druhému, nikoho nenapadne, že by si mohl zvětšit vlastní majetek jinak než zmnožením majetku společného; sami páni měří své štěstí jen štěstím těch, kdo je obklopují.“⁸⁹

Podle Veselého je dalším významným aspektem jakási nadčasovost románu. U jednotlivých dopisů totiž nejsou uváděna data, což dostává příběh do obecnější roviny. Na druhou stranu lze v dopisech nalézt údaje, podle nichž je možné vnímat příběh v reálném čase. Na základě Rousseauových poznámek dochází ale ke zpochybnění konkrétních údajů, z čehož Veselý vyvozuje autorovu snahu o vnímatelnost příběhu v obou rovinách, tedy rovině příběhu dvou skutečných mladých lidí i rovině nadčasové.⁹⁰

Zajímavá je postava ateisty pana de Wolmar, jelikož se jedná o jednu z mála postav šlechtěného ateisty ve světové literatuře. Podle autora doslovu Antona Vantucha sloužili jako vzor pro osobu moudrého a laskavého ateisty Rousseauovi přátelé z řad encyklopedistů, kterým chtěl autor tímto vyjádřit svou úctu.⁹¹

Bez povšimnutí rozhodně nemůže zůstat otázka další postavy *Nové Heloisy* – Juliiny sestřence Kláry. Anton Vantuch si v doslovu podrobně všimá jejího

⁸⁸ Veselý, J.: *Jean-Jacques Rousseau a problém preromantismu*, s. 55.

⁸⁹ Tamtéž, s. 58 – 59.

⁹⁰ Tamtéž, s. 55.

⁹¹ Vantuch, A.: *Doslov*, in Rousseau, J.J.: *Julia alebo Nová Heloisa*, s. 700.

intenzivního vztahu k Julii, který se místy zdá téměř vztahem milostným. Podotýká, že by právě postava Kláry mohla být dalším průlomovým prvkem, kterými Jean-Jacques Rousseau nešetřil. Na druhou stranu je si vědom faktu, že v minulých dobách byly vztahy mezi přáteli postaveny jinak než tomu je dnes, z čehož vyplývá, že Klářino vnímání své přítelkyně mohlo být skutečně úplně normální.⁹²

Jak napovídá samotný název románu *Julie aneb Nová Heloisa*, Jean-Jacques Rousseau se částečně inspiroval příběhem středověkého myslitele Abelarda a jeho osudové lásky Heloisy. Podle Veselého je „*sám původní příběh Abelarda a Heloisy v jistém smyslu (alespoň také) historií postupného očištění, jehož počátečním bodem je tělesná milenecká láska, a které vrcholí mravní obrodou. ...právě v tomto smyslu chápe příběh slavné milenecké dvojice Rousseau. Konkrétní narážkou na známý příběh v názvu tak autor poskytuje ke svému románu první interpretační klíč. Z jeho úhlu se pak Nová Heloisa jeví především jako líčení cesty, jíž Julie a Saint-Preux dospěli od milenecké lásky k mravnosti, respektive líčení toho, jak znemožnění milenecké lásky u nich vyústilo ve ctnost.*“⁹³ V doslovu ke knize *Abélard a Heloisa: Dopisy utrpení a lásky* Pavlína Rychterová uvádí: „*Jean de Meung... shledával v Heloise, žačce, milence a manželce jednoho z nejvýznamnějších a nejpozoruhodnějších středověkých filosofů Petra Abélarda, jedinečný příklad bezpodmínečnosti a dokonalosti milostné vášně. Hluboký dojem, který v básníkovi (myšlen tedy Jean de Meung) počátku čtrnáctého století o dvě století starší korespondence Abélarda a Heloisy zanechala, měl milostný příběh v ní zachycený vyvolávat i později. Nejenom u Jeana-Jacquesa Rousseaua v jeho utopii citů, románu v dopisech Julii aneb Nové Heloise...*“⁹⁴

Dílo *Julie aneb Nová Heloisa* obsahuje mnoho autobiografických prvků. Jak podotýká autor doslovu Anton Vantuch, v postavě Saint-Preuxe se odráží Jean-Jacques Rousseau sám.⁹⁵ A zdaleka se nejedná pouze o popis jeho vlastního života. Naopak. V postavě mladého filozofa Rousseau často rozvíjí své tužby a nechává Saint-Preuxe prožívat události, které jeho samotného minuly, a po kterých toužil. Popisuje lásku mezi dvěma mladými lidmi stejné generace, jakou on sám nikdy nezažil, jelikož věk jeho partnerek byl vždy o mnoho let vzdálen jemu samotnému.⁹⁶

⁹² Vantuch, A.: *Doslov*, in Rousseau, J.J.: *Julia alebo Nová Heloisa*, s. 699 – 700.

⁹³ Veselý, J.: *Jean-Jacques Rousseau a problém preromantismu*, s. 54.

⁹⁴ Rychterová, P.: *Doslov*, in Abélard, P.: *Dopisy utrpení a lásky*, Praha, Vyšehrad, 2003, s. 130.

⁹⁵ Vantuch, A.: *Doslov*, in Rousseau, J.J.: *Julia alebo Nová Heloisa*, s. 697.

⁹⁶ Vantuch, A.: *Doslov*, in Rousseau, J.J.: *Julia alebo Nová Heloisa*, s. 698.

Podle Antona Vantucha je *Nová Heloisa* v podstatě Rousseauovým snem. Je vyjádřením jeho toužebných přání, jakýmsi okamžikem štěstí, po kterém toužil, a který celý život hledal. Rousseauův život byl ve znamení hledání, neustálých návratů a častých zklamání. Žádné z míst, kde během své životní dráhy působil, nebylo jeho skutečným domovem.⁹⁷

Významnou ženou Rousseauova života byla již zmíněná paní de Warens, u které našel útočiště ve svých šestnácti letech. Stala se nejen jeho náhradní matkou a vychovatelkou, ale také první milenkou. Některé vzhledové prvky paní de Warens vtiskl Jean-Jacques Rousseau románové Julii, například barvu vlasů nebo styl oblékání.⁹⁸

Julie aneb Nová Heloisa obsahuje také některé autobiografické prvky inspirované autorovým vášnivým románkem s paní d'Houdetot. Byla to sestra paní d'Épinay, u které Rousseau trávil nějaký čas a tvořil nejen *Julii aneb Novou Heloisu*, ale také *Emila* nebo *Společenskou smlouvu*. Láska k paní d'Houdetot byla ale spíše jednostranná, jelikož tato žena milovala pana de Lamberta, muže povahově zřejmě podobného románovému panu de Wolmar. On sám svou paní za Rousseauem poslal, podobně pan de Wolmar dal Saint-Preuxovi svou důvěru, když ho pozval do svého domu. Podstatný rozdíl je tedy v tom, že románová Julie Saint-Preuxovu lásku opětuje na rozdíl od paní d'Houdetot. Tato zkušenost dala základ Rousseauově zřetelné úctě k manželství, kdy na jedné straně stojí „mladá láska“ a pravé štěstí a na druhé straně manželský svazek, který je nutno zachovávat a ctít i za předpokladu, že jeho základem nemusí jednoznačně být opravdová láska.⁹⁹

Nutno podotknout, že Rousseauův románek s paní d'Houdetot měl veliký vliv na vývoj obsahu v *Julii aneb Nové Heloise*. Původní román měl mít čtyři části a měl končit nejen smrtí Juliinou, nýbrž tragicky zahynout měl také Saint-Preux. Podle Antona Vantucha dosáhl Jean-Jacques Rousseau po tomto zážitku jakési rovnováhy, která měla za následek nejen zvýraznění postavy lorda Eduarda. Výsledný román má šest částí a dospěje k zcela jinému konci, než bylo původně zamýšleno.¹⁰⁰

⁹⁷ Vantuch, A.: *Doslov*, in Rousseau, J.J.: *Julia alebo Nová Heloisa*, s. 696.

⁹⁸ Tamtéž, s. 697.

⁹⁹ Tamtéž, s. 697 – 698.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 700 – 701.

6.2. Stručný děj

Příběh *Julie aneb Nové Heloisy* se z velké části odehrává v severovýchodním Švýcarsku, jak napovídá již podtitul knihy: „Listy dvou milenců z městečka na úpatí Alp“. V městečku Clarens zde žije rodina barona d’Etange, do níž je pozván mladý učitel filozofie, aby se v době baronovy nepřítomnosti staral o výchovu a vzdělání mladičké Julie.

Mezi učitelem a žačkou se záhy vytvoří pevné pouto, které vyústí v milenecký vztah. Mladí milenci, stejně jako Juliina sestřenice Klára, jsou si vědomi nevhodnosti tohoto vztahu a tají ho. Filozof dokonce na Juliin příkaz na nějakou dobu odjíždí, aby se zamezilo prozrazení jejich náklonosti.¹⁰¹

I přes nepřízeň osudu v podobě nerovného sociálního postavení obou milenců Julie stále doufá, že se jí podaří získat na svou stranu otce a za svého milého se vdát. Záminkou má být její těhotenství, které začíná pociťovat.

Nepřízní osudu se otec nepřímo dozví o možnosti vztahu jeho dcery s neurozeným mužem, v návalu vzteku Julii bije, načež ona upadne a dítě potratí.¹⁰²

Baron d’Etange zakáže Julii jakékoli styky s mladým učitelem a provdá ji za svého přítele pana de Wolmar, kterému svou dceru slíbil jako důkaz vděku za záchranu života.¹⁰³

Filozof, který se v knize objevuje pouze jako Saint-Preux, zvládá své zklamání velice těžko. Nakonec na doporučení svého přítele mylorda Eduarda odjíždí na několikaletou cestu kolem světa.¹⁰⁴

Po svém návratu obdrží pozvání Juliina manžela na panství do Clarens. Moudrý pan de Wolmar ví o mladické lásce své ženy, ale dává jí veškerou svou důvěru, jelikož věří, že léty dospěla a je srozuměna se svým současným stavem. Touží, aby se takto uklidnila i filozofova duše. Zve ho do svého domu jako svého přítele a přítele své paní.¹⁰⁵

¹⁰¹ Rousseau, J.J.: *Julia alebo Nová Heloisa*, kap. 18.

¹⁰² Tamtéž, kap. 63.

¹⁰³ Rousseau, J.J.: *Julie neboli Nová Heloisa díl III.*, Praha, Nakladatel Josef Pelcl, 1912, kap. 17.

¹⁰⁴ Tamtéž, kap. 25.

¹⁰⁵ Rousseau, J.J.: *Julie neboli Nová Heloisa díl IV.*, Praha, Nakladatel Josef Pelcl, 1912, kap. 4.

Saint-Preux nalézá svou dávnou milenkou jako rozumnou vdanou ženu a matku dvou dětí, na první pohled vyrovnanou a šťastnou. Čtenář se ale brzy dozví, že Juliiny city k filozofovi zdaleka nevyprchaly, a že se v jejím srdci ukrývá tajemný smutek a trápení. Úcta k manželskému svazku a význam přátelství jim nedovolí zhřešit.¹⁰⁶

V domě pana de Wolmar panuje přátelství a láska. Juliin manžel dokonce svěří filozofovi výchovu svých dětí.

V době Saint-Preuxovy nepřítomnosti na výletě do Chillonu dojde k osudné nehodě. Juliin syn Marcell spadne do vody a jeho matka skočí za ním, aby ho zachránila.¹⁰⁷ Následně těžce onemocní a umírá. Na smrtelném loži svěřuje své syny milované sestřenici Kláře a píše svůj poslední dopis adresovaný Saint-Preuxovi. V něm se přiznává ke své slabosti co se týče chovaných citů. V náruči smrti nemusí již nic zastírat a otevřeně přiznává, že filozofa stále miluje a právě smrt ji zachrání od nevěry, ke které by možná v budoucnu bývalo došlo. „*Ctnost, jež nás zde na zemi rozloučila, v sídle věčném nás spojí. Umírám v sladkém očekávání tomto, jsouc přešťastna, že za cenu svého života koupím si právo milovati Tě na věky bez viny a říci Ti to ještě jednou.*“¹⁰⁸

6.3. Prvky preromantismu?

V románu *Julie aneb Nová Heloisa* je možno najít mnoho pasáží, ve kterých se oči i srdce člověka obrací k přírodě. Příroda se výrazně pojí k osudu hrdinů a popis přírody odráží nejen osud jako takový, ale rovněž okamžité vnitřní rozpoložení postavy. Je zajímavé, že pohled na přírodu, její charakter a změny se objevuje častěji v dopisech psaných mužskými postavami, respektive setkáváme se s ním převážně v dopisech psaných mladým mužem Saint-Preuxem.

Na samém počátku románu, v situaci, kdy Julie posílá svého milence na nějaký čas pryč, aby jejich vztah nebyl odhalen, nachází Saint-Preux uprostřed panenské přírody uklidnění: „*Tam objevil jsem patrně v čistotě vzduchu, v němž jsem se ocitnul, pravou příčinu změny své nálady a návratu toho míru vnitřního, kterého jsem pozbyl od doby tak dávné. A skutečně jest všeobecný dojem, jehož pociťují všichni lidé třeba by si toho sami nepovšimli, že na vysokých horách, kde vzduch jest čistý a řídký, pociťujeme*

¹⁰⁶ Rousseau, J.J.: *Julie neboli Nová Heloisa díl IV.*, kap. 17.

¹⁰⁷ Rousseau, J.J.: *Julie neboli Nová Heloisa díl VI.*, Praha, Nakladatel Josef Pelcl, 1912, kap. 9.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 1131.

*v těle více volnosti, v duši pak více jasu; rozkoše tam bývají méně prudké, náruživosti umírněnější... Představte si tu rozmanitost, velikost, krásu tisícerych zjevů překvapujících, tu rozkoš, že vidíte kol sebe pouze předměty zcela nové, podivné ptáky, bizarní a neznámé rostliny, že pozorujete jakousi novou přírodu, žijete v novém světě.*¹⁰⁹

Čím déle však trvá Saint-Preuxův pobyt daleko od Julie, tím více se mění stav jeho rozpoložení. Mění místo svého pobytu a přibližuje se ke své milé. Vysoká skaliska poskytují mu výhled na milenciho město. Spolu s přicházející depresí přichází zimní roční období, které jen umocňuje jeho smutek: *„Možno toto miesto dopomáha k takej zádumčivosti. Je smutné a hrozné; preto sa dobre zhoduje s mojím duševným stavom a v príjemnejšom prostredí by som nezotrval tak trpezlivo. Reťaz hluchých skalísk lemuje pobrežie a obklopuje moje bydlisko, ktoré zima robí ešte strašnejším... všade vo všetkom nachádzam takú istú pochmúrnosť, aká panuje v mojom vnútri. Už nevidieť zeleň, tráva je žltá a zvädnutá, stromy sú opadané, vysušujúci severovýchodný vietor a studený severák hromadia sneh a ľad a celá príroda je v mojich očiach mŕtva ako nádej hlboko v mojom srdci.*¹¹⁰

Nějaký čas po filozofově návratu do Clarens se Juliini rodiče chystají na pár dní odcestovat, dívka o situaci informuje Saint-Preuxe a slibuje mu častější a intimnější schůzky v době nepřítomnosti rodičů. Mladíkova radost, nadšení a netrpělivé očekávání se opět odráží v jeho vnímání přírody: *„Shledávám nivu usměvavější, zeleň čerstvější a živější, vzduch čistší, nebe jasnější; zpěv ptačí zdá se obsahovati více něhy a milostné touhy...*¹¹¹

Saint-Preux je panem de Wolmar pozván do Clarens, aby jako přítel a téměř i jako člen rodiny sdílel s nimi společný domov. Podniká s Julií výlet lodí po Ženevském jezeře. Po několika letech je opět nablízku své životní lásky a to ve spojení s krásnou přírodou přináší jeho očím romantické vidění světa: *„...vzval jsem ji, aby se obdivovala bohatým a rozkošným břehům kraje vadského, kde hojnost městeček, nesčetné množství obyvatelův, chlumu zelenající se a zdobené tvoří na všech stranách obraz úchvatný; krajům kde půda všude zdělávaná a všude úrodná skýtá rolníku, pastýři, vinaři za namáhání jejich ovoce... Bystřina vzniklá táním sněhu, valila dvacet kroků od nás své kalné vody a unášela s hukotem bahno, písek a kamení... Temné lesy jedlové smutně*

¹⁰⁹ Rousseau, J.J.: *Julie neboli Nová Heloisa díl I.*, Praha, Nakladatel Josef Pelcl, 1912, s. 113 – 114.

¹¹⁰ Rousseau, J.J.: *Julia alebo Nová Heloisa*, s. 62 – 63.

¹¹¹ Rousseau, J.J.: *Julie neboli Nová Heloisa díl I.*, s. 169 – 170.

*vrhaly na nás stín se strany pravé. V levo za bystřinou vypínal se veliký les dubový, a pod námi ohromná vodní pláň, jezerem utvořená v řadrech Alp, oddělovala nás od bohatého pobřeží kraje Vadského...*¹¹²

V rámci úvah nad úlohou přírody v románu *Julie aneb Nová Heloisa* a nad celkovým vztahem Rousseau k přírodě je nutné pozastavit u tzv. Juliina Elysia. Je to tajemná zahrada poblíž domu manželů de Wolmar, na první pohled budící dojem divokého svobodného pralesa. Dříve se na tomto místě nacházel ovocný sad, suchý a vyprahlý. Bující místo plné života, vody nebo ptactva je v románě podáno jako dílo člověka v těsné spolupráci s přírodou, na čemž se patrně Rousseau snaží ukázat pozitivní stránky tohoto souznění. Díky dávce něhy a respektování potřeb přírody se zdá, že vzkvétá ku prospěchu obou stran. Lidskou práci není v zahradě na první pohled vidět. *„Příroda učinila vše, ale pod mým vedením, a není zde ničeho, co bych já nebyla poručila vykonati... nemohu porozuměti zde jedné věci: místo, tak rozdílné od toho, jaké bylo dříve, mohlo se státi takovým, jaké jest nyní, pouze pěstěním a péčí; nevidím však nikde ani nejmenší stopy pěstění. Vše se zelená, jest svěží, bujné, a ruky zahradníkovy nelze vůbec uzříti. Nic nevyvracuje představy pustého ostrova, kterou jsem měl, když jsem vstoupil sem a nespátřuji zde žádné stopy lidské... jest to tím, že se horlivě pečovalo o zahlázení těchto stop.*“¹¹³

Je zřejmé, a uvádí to i David Gauthier v knize Rousseau - The Sentiment of Existence, že Elysium odhaluje Rousseauovo pochopení vztahu mezi člověkem a přírodou. Kromě toho má i velmi hluboký symbolický význam. Zatímco v domě vládne mužskou rukou pan de Wolmar, Elysium je pouze Juliino. Je jejím královstvím, ztělesněním samotné Julie. K bráně od Elysia existují čtyři klíče. Jeden vlastní Julie, druhý pan de Wolmar, třetí Juliin otec a poslední patří vychovatelce Fanchon, která smí do Elysia vstupovat s dětmi. Saint-Preux žádá půjčení klíče od Fanchon, aby mohl chodit do zahrady krmit ptáky, Julie mu ale svěří svůj vlastní. Co to znamená? Julie tímto krokem pozvedá filozofa na úroveň všech ostatních majitelů klíčů, tedy i svého otce a manžela. Současně s klíčem od Elysia podává Saint-Preuxovi klíč od svého srdce, jelikož právě Elysium je jejím nejnítějnějším já. Na druhou stranu je vyloučena

¹¹² Rousseau, J.J.: *Julie neboli Nová Heloisa díl IV.*, s. 782, 785 – 786.

¹¹³ Tamtéž, s. 714, 724 – 725.

možnost, aby se s bývalým milencem v Elysiu záměrně potkala, což symbolicky naznačuje, že Julie patří jinému a Saint-Preuxovi již nikdy patřit nebude.¹¹⁴

Dalším typickým rysem Rousseauova díla je kritika překultivovanosti a přílišného důrazu na urozenost a bohatství. Románový Saint-Preux se nemůže stát Juliiným manželem právě díky předsudkům týkající se urozenosti. Saint-Preuxův přítel Eduard se snaží chválit filozofa před Juliiným otcem a přesvědčuje ho o vhodnosti takového sňatku slovy: „*Šlechtictví? Zbytečná to přednost v zemi, kde více škodí než prospívá. Ale má i to – nepochybuje o tom! – nikoliv inkoustem na starých pergamenech napsané, nýbrž vyryté na dně srdce písmem nesmazatelným. Krátce řečeno, dáte-li přednost rozumu před předsudkem, milujete-li svou dceru více než své tituly, dáte ji jemu.*“¹¹⁵

Následuje kritika šlechty jako takové. Jean-Jacques Rousseau slovy Eduardovými tvrdí, že zdaleka ne všichni šlechtici jsou opravdu majiteli honosných titulů po svých předcích. Mnozí z nich jsou ničemové, kteří si šlechtický titul nečestně obstarali a jejich potomci se pouze domnívají, že vznešená hodnost patří skutečně jejich rodině. V čem je vlastně šlechta důležitá? Jaké zásluhy má? „*Co činí pro slávu vlasti nebo štěstí pokolení lidského? Jsouc zapřísáhlou nepřítelkyní zákonů a svobody, čeho dokázala kdy ve většině zemi, v nichž se stkví, kromě tyranského násilnictví a potlačování národů? A vy si troufáte v republice honositi se stavem ničícím ctnosti a lidskost, stavem pyšným se porobováním bližních, stydicím se za to, že jsme lidmi?*“¹¹⁶

Saint-Preux pobývá nějakou dobu v Paříži a je zděšen tamními poměry a morálkou. Pozoruje vyjadřování zdejších lidí plné zdvořilostních frází a přátelských řečí, které snad nikdo nemyslí doopravdy vážně. Chování lidí měnící se v závislosti na společenském postavení a na složení společnosti, ve které se právě nacházejí. Pařížské zážitky a své znechucení uzavírá mladý filozof v dopise Julii takto: „*Tak tedy lidé jeví se jinak v řečech a jinak v konání; jejich city nevycházejí z jejich srdce, jejich vzdělání nesídlí v jejich duchu, jejich rozhovory netlumočí jejich myšlenek; pozorujme pouze jejich zevnějšek a v jejich shromáždění cítíme se podobně jako před pohyblivým obrazem, kde klidný divák jest jedinou bytostí, pohybující se vlastní silou.*“¹¹⁷

¹¹⁴ Gauthier, D.: *Rousseau. The Sentiment of Existence*, New York, Cambridge University Press, 2006, s. 83, 94, 96, 98.

¹¹⁵ Rousseau, J.J.: *Julie neboli Nová Heloisa díl I.*, s. 247.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 248.

¹¹⁷ Rousseau, J.J.: *Julie neboli Nová Heloisa díl II.*, Praha, Nakladatel Josef Pelcl, 1912, s. 348.

Jak již bylo řečeno, na příkladu tzv. clarenského společenství ctnosti předkládá autor jakýsi model způsobu života, blížícího se k dokonalosti. Skupinka lidí si na základě čistoty srdcí jednotlivých členů vytváří vlastní svět, který pozitivně působí na kvalitu života nejen každého z nich, ale kohokoliv dalšího žijícího v blízkosti této skupiny a dosahujícího svým charakterem možnosti stát se její součástí. Umění žít šťastným životem bez spousty majetku a hromady peněz ukazuje Jean-Jacques Rousseau nejen v souvislosti clarenského společenství ctnosti. Setkáváme se s ním rovněž v době již zmíněného filozofova odchodu od Julie, kdy čteme Saint-Preuxovy dopisy plné nadšení nejen z přírody, ale také ze zdejších obyvatel a poměrů mezi nimi. *„Byl bych všechn čas svého cestování strávil v pouhém nadšení cestovním, kdybych nebyl pocítil dojmu ještě příznivějšího ve styku s obyvateli. V mém cestopisu naleznete spěšný náčrtek jejich mravů, prostoty, duševního klidu a té spokojenosti, jež činí je šťastnými spíše k vůli tomu, že zbaveni jsou strastí, než proto, že požívají radostí. Čeho však Vám nedovedu vylíčiti a co stěží lze si představit, toť ta nezištná lidumilnost a pohostinská horlivost vůči všem cizincům... A přece jsou peníze v horním Valisu velmi vzácné, a právě proto obyvatelstvu se vede dobře. Neboť potravin jest tu hojně, jelikož se nedostává vnějšího odbytu, uvnitř pak není potřeby výrobků přepychových. Nicméně horák nestává se méně pracovitým, protože práce jest jeho radostí. Budou-li kdy míti více peněz, stanou se patrně chudšími. Jsou tak moudří, že to nahlížení sami; proto není tu dovoleno dolovati, ačkoliv jsou v zemi zlaté doly.“*¹¹⁸

¹¹⁸ Rousseau, J.J.: *Julie neboli Nová Heloisa díl I.*, s. 115 – 116.

7. POROVNÁNÍ OBOU DĚL

Následující část je věnována komparaci obou románů – *Utrpení mladého Werthera* od Johanna Wolfganga Goetha a *Julie aneb Nové Heloisy* od Jeana-Jacquese Rousseau. Zaměřím se na několik hledisek a podrobněji je rozeberu.

7.1. Román v dopisech:

Obě knihy jsou psány formou románu v dopisech. O všech událostech se tedy dozvídáme pouze z jednotlivých listů (s výjimkou krátké části nazvané Vydavatel čtenáři v *Utrpení mladého Werthera*). Podstatný rozdíl je, že v *Utrpení mladého Werthera* je autorem téměř všech dopisů sám Werther (adresátem většinou mladíkův přítel Vilém), čtenář je tedy seznamován s událostmi pouze z perspektivy hlavního hrdiny románu. V *Julii aneb Nové Heloise* je mnohem více autorů i adresátů dopisů. Většinou se jedná o korespondenci mezi milenci Julií a Saint-Preuxem, oba si ale zároveň dopisují i s ostatními postavami románu a ojedinělé nejsou ani listy mezi jednotlivými vedlejšími postavami navzájem.

7.2. Hlavní hrdinové a jejich příběh:

V obou knihách se setkáváme s tématem nenaplněné lásky, v obou je hlavním hrdinou milovaná dívka provdána za jiného muže, ale ve skutečnosti se oba příběhy zásadně liší. Werther se do Lotty zamiloval v době, kdy byla již zasnoubená s Albertem, a pustil se tedy do předem prohraného boje. Lotta s ním jeho city otevřeně nesdílela, protože respektovala, kde je její místo (zdálo se však, že má Werthera přece jenom také ráda).

Když se Rousseauův Saint-Preux zamiloval do Julie, byli oba nezadaní. Julie opětovala mladíkovy city a stejně jako on si přála společnou budoucnost. Její sňatek s jiným mužem byl dán předsudky jejího otce a ona se s ním musela smířit. Přestože posléze svědomitě plnila roli manželky pana de Wolmar i matky dvou dětí a k Saint-Preuxovi se snažila chovat jako ke svému příteli, dávný cit chovala stále v srdci (tento aspekt obě hrdinky sblížuje).

V obou románech se setkáváme s prvkem smrti jednoho z milenců. V *Utrpení mladého Werthera* je to smrt hlavního hrdiny a je dobrovolná, mladík spáchá sebevraždu. Naproti tomu v *Julii aneb Nové Heloise* zemře Julie a její smrt je tragická, způsobená nešťastnou náhodou.

7.3. Vedlejší postavy a jejich význam:

Snad je to způsobeno rozsahem (a zmíněnou omezenou perspektivou vyprávění), že v *Utrpení mladého Werthera* je mnohem méně významných vedlejších postav než ve druhém románu. Navíc vedlejší postavy do děje minimálně zasahují.

V *Julii* se objevuje postav více a jejich role je výraznější. Nejdůležitější jsou: Juliina sestřenice Klára, se kterou se hlavní hrdinka často radí a svěřuje se jí, a která pomáhá lásku tajit. Juliin otec, který naplňuje budoucnost své dcery a provdá ji za svého přítele pana de Wolmar. Mylord Eduard podporující svého přítele Saint-Preuxe v těžkých chvílích a bojující za jeho čest. (To on se snažil přesvědčit Juliina otce o vhodnosti sňatku jeho dcery s filozofem.) A v neposlední řadě pan de Wolmar, který zve bývalého milence své manželky do svého domu, nabízí mu přátelství a zázemí.

7.4. Umístění příběhu

Ani jeden příběh se neodehrává stále na stejném místě, i když vždy jedna lokace převládá. V *Utrpení* se děj nalézá převážně v městečku Walheim. Hlavní hrdina se odtud na nějakou dobu vzdálí, když přijme místo na velvyslanectví, brzy se ale vrací zpět do Walheimu.

Hrdinové *Nové Heloisy* cestují mnohem více, tedy někteří. Spolu s nimi se čtenář ocitne nejen ve Valais nebo v Paříži, ale také třeba v Itálii nebo na okružní cestě kolem světa. Nejčastěji se ale jedná o městečko Clarens.

Společným motivem v obou románech je to, že mužský hrdina se od milované ženy vzdaluje a opět se k ní vrací. V *Utrpení mladého Werthera* mladík odchází dobrovolně, jelikož nechce dál snášet bolest způsobenou Lottinou nedosažitelností. Záhy se sám vrací, neboť mu Lottina přítomnost chybí.

Na rozdíl od Werthera, Saint-Preux odchází během románu několikrát a vždy tak činí na základě něčího výslovného přání. Většinou se jedná o Julii, roli zde hraje ale i

její otec nebo sestřenice Klára. Ve většině případů není ani Saint-Preuxův návrat dílem jeho vlastního rozhodnutí a čeká na Juliin souhlas.

7.5. Časové hledisko

Příběh popsáný v *Utrpení mladého Werthera* je z časového hlediska podstatně kratší. Trvá necelé dva roky. Navíc každý dopis (s výjimkou několika posledních) je opatřen dnem a měsícem, kdy byl psán, díky čemuž je možno přesně určit, v jakém čase se děj odehrává.

Dopisy z *Julie aneb Nové Heloisy* daty označeny nejsou. Podle Jindřicha Veselého to byl autorův záměr v zájmu zachování obecnější roviny a nadčasovosti románu.¹¹⁹ Nicméně z jednotlivých dopisů se určité indicie vyčíst dají a je zřejmé, že délka trvání příběhu je přibližně čtyřikrát delší než v *Utrpení mladého Werthera*.

7.6. Význam přírody a intenzita citů

Závislost popisu přírody na stavu lidské mysli se objevuje v obou románech. Štěstí a povznesení mysli jde ruku v ruce s romantickými výjevy přírodních krás, a naopak smutek a beznaděj způsobuje pohled na svět zcela opačný.

Hrdinové obou románů jsou citliví a vnímaví lidé, jen Goethova Lotta se slovy k otázkám lásky příliš nevyjadřuje. Její křehkost a něhu čtenář poznává spíše z jejího chování ke svému okolí, tak jak ho ve svých dopisech popisuje Werther.

Pokud srovnáme intenzitu citů a jejich projevů u Werthera a Saint-Preuxe, najdeme mnoho společného. Podle mého názoru je Werther méně vyrovnaná osobnost, reaguje prudčeji a prchlivěji. Na druhou stranu Saint-Preux také snáší odchod od Julie špatně a rovněž uvažuje o sebevraždě (další zajímavá podobnost je v tom, že oba mladíci svěřují takové úvahy dopisem svému příteli). Je ale nutno podotknout, že Saint-Preux měl přece jenom ve vztahu s Julií alespoň nějaké naděje, kdežto Werther neměl u Lotty od začátku žádnou šanci.

¹¹⁹ Veselý, J.: *Jean-Jacques Rousseau a problém preromantismu*, s. 55.

7.7. Kritika společnosti

Na závěr bych se zastavila u otázky, jakou měrou je v románech zastoupena kritika společenských poměrů. Na první pohled je patrné, že podstatně více se objevuje v *Julii aneb Nové Heloise*, najdeme ji však i v *Utrpení mladého Werthera*.

Když Werther přijme místo na velvyslanectví a dočasně od Lotty odejde, není spokojen se zdejšími mravy. Právě zde je znát kritika, jak ji, předpokládám, viděl Johann Wolfgang Goethe.¹²⁰

Jak bylo již řečeno, Saint-Preux cestuje více a přijde tedy do styku s nejrůznějšími lidmi. Má možnost porovnávat a zdá se, že například venkovští obyvatelé z Valais jsou mu tisíckrát bližší než Pařížané. Navíc právě jemu společenské předsudky znemožnily oženit se s Julií, což je okolnost, díky které mohl Jean-Jacques Rousseau zařadit do románu kritické pasáže.¹²¹

¹²⁰ Goethe, J.W.: *Utrpení mladého Werthera*, s. 59 – 60.

¹²¹ Rousseau, J.J.: *Julie neboli Nová Heloisa díl II.*, s. 342 – 348.

8. ZÁVĚR

Cílem mé bakalářské práce byl rozbor dvou románů z 18. století, která bývají označovány za příklady preromantismu v literatuře – *Utrpení mladého Werthera* od Johanna Wolfganga Goetha a *Julie aneb Nové Heloisy* od Jeana-Jacques Rousseauea. Práce se tímto rozbohem snažila ukázat specifika těchto románů a zvážit, kterými strukturními a motivickými prvky by do preromantismu skutečně zapadla.

Dále bylo stěžejní zaměřit se na život a tvorbu jejich autorů – Johanna Wolfganga Goetha a Jeana-Jacques Rousseauea a zasadit *Utrpení mladého Werthera* a *Julii aneb Novou Heloisu* do kontextu jejich života.

Širším kontextem bylo přiblížit preromantismus jako období důležité pro další vývoj myšlení a na něm stavěné literární tvorby.

Došla jsem k závěru, že pohled odborné veřejnosti na samotné období preromantismu není jednotný, a přestože většina preromantismus uznává a považuje ho za rovnocenné umělecké období, najdou se i tací, pro které je název preromantismus pouhým přežitkem.¹²²

Co se týče samotných románů, podrobným studiem jsem dospěla k názoru, že prózy na první pohled velmi podobné se v mnoha podstatných rysech liší. Na druhou stranu mají ale prvky téměř shodné. Odlišují se nejen příběhem samotným nebo zápletkami a vyústěním děje, ale také množstvím a významem vedlejších postav. Jiné je také časové hledisko a umístění děje. Význam přírody v závislosti na duševním pohnutí postav, což je jedním ze základních rysů preromantické literatury, bývá u obou románů takřka shodný. Podobně styl psaní románu v dopisech je velmi podobný. Hrdinové obou románů jsou citově vnímaví a své emoce dávají zřetelně najevo. A kritika bohatství, přepychu, společenské nerovnosti a nečestného chování lidí ve vyšších kruzích patří také neodmyslitelně k oběma románům.

Nabízí se otázka, zda Johann Wolfgang Goethe a Jean-Jacques Rousseau čerpali při psaní románů každý ze svých vlastních zdrojů, nebo zda mohlo mezi nimi dojít k nějaké vzájemné inspiraci. Rousseau se narodil roku 1712 a *Utrpením mladého Werthera* se proslavil v roce 1761. Goethovi bylo v té době pouhých dvanáct let a je známo, že se věnoval studiu cizích jazyků, mezi které patřila i francouzština. Je možné, že přečetl *Julii aneb Novou Heloisu* a inspiroval se v ní? Nebo čerpal pouze z výše

¹²² Veselý, J.: *Jean-Jacques Rousseau a problém preromantismu*, s. 121.

uvedených životních zkušeností a jakákoli podobnost románů je tedy čistě náhodná?

9. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Julia alebo Nová Heloisa*. Bratislava : Tatran, 1982.
- GOETHE, Johann Wolfgang. *Utrpení mladého Werthera. Spříznění volbou*. Praha : SNKLU, 1965.
- Dějiny německé literatury, sv. II: Od osvícenství k době předbřeznové*, Erhard Bahr (ed.). Praha : Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1048-5.
- VESELÝ, Jindřich. *Jean-Jacques Rousseau a problém preromantismu*. Praha : Univerzita Karlova, 1985.
- ŠRÁMEK, Jiří. *Dějiny francouzské literatury v kostce*. Olomouc : Votobia, 1997. ISBN 80-7198-240-7.
- BONDY, Egon. *Evropská filosofie XVII. a XVIII. století*. Sdružení na podporu vydávání časopisů, 1996. ISBN 80-85239-31-0.
- RAK, Bohumil. *Preromantismus*. Praha : Společnost pro individualisaci výchovy v Praze, 1946.
- BOERNER, Peter. *Goethe*. Olomouc : Votobia, 1996. ISBN 80-7198-085-4.
- ABÉLARD, Pierre. *Dopisy utrpení a lásky*. Praha : Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-619-0.
- GAUTHIER, David. *Rousseau. The Sentiment of Existence*. New York : Cambridge University Press, 2006. s. 79-106, ISBN 0-521-00759-3.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Julie neboli Nová Heloisa díl I.* Praha : Nakladatel Josef Pelcl, 1912.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Julie neboli Nová Heloisa díl II.* Praha : Nakladatel Josef Pelcl, 1912.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Julie neboli Nová Heloisa díl III.* Praha : Nakladatel Josef Pelcl, 1912.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Julie neboli Nová Heloisa díl IV.* Praha : Nakladatel Josef Pelcl, 1912.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Julie neboli Nová Heloisa díl V.* Praha : Nakladatel Josef Pelcl, 1912.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Julie neboli Nová Heloisa díl VI.* Praha : Nakladatel Josef Pelcl, 1912.

HAŠKOVEC, Vít, MÜLLER, Ondřej. *Galerie géníů aneb kdo byl kdo (věda, filozofie, umění)*. Praha : Albatros, 2004. ISBN 80-00-01517-X.

GOLDSTÜCKER, Eduard. *Doslov*, in Goethe, J.W.: *Utrpení mladého Werthera*. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1965.

VANTUCH, Anton. *Doslov*, in Rousseau, J.J.: *Julia alebo Nová Heloisa*. Bratislava : Tatran, 1982.

RYCHTEROVÁ, Pavlína. *Doslov*, in ABÉLARD, Pierre. *Dopisy utrpení a lásky*. Praha : Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-619-0.

ROUSSEAU, Jean-Jacques. *II. předmluva*, in Rousseau, J.J.: *Julia alebo Nová Heloisa*. Bratislava : Tatran, 1982.

10. RESUMÉ

My bachelor thesis is focused on pre-romanticism in the work *The Sorrows of young Werther* by Johann Wolfgang Goethe and *Julie, or New Heloise* by Jean-Jacques Rousseau.

The main goal is detailed study of both books and searching for the elements of pre-romantics literature in the text. It is necessary to prove or to disprove the fact that *The Sorrows of young Werther* and *Julie, or New Heloise* are pre-romanticism prose. After that it follows comparison of both novels from several different aspects, e.g. epistolary novel, main characters and their story, supporting characters and their importance, setting for the story, time perspective, importance of nature and intensity of emotion, and ultimately social criticism.

My bachelor thesis also describes both writers – Johann Wolfgang Goethe and Jean-Jacques Rousseau. It deals with their life, work, circumstances of the creation and autobiographical elements in these books.

The last important aspect of my bachelor thesis is the question of pre-romanticism, brief description of this period, its importance and expert opinions on it.